

*Lumumba. De complotten? De moord. Onderzoeksrapport of historische studie?*¹

BAMBI CEUPPENS

Inleiding

In *De moord op Lumumba* benadrukte Ludo De Witte de betrokkenheid van de toenmalige Belgische regering bij de moord op Patrice Lumumba, de eerste democratisch verkozen premier van Congo, amper een jaar nadat het land onafhankelijk werd van België.² Het boek was de rechtstreekse aanleiding voor de oprichting in 2001 van een parlementaire onderzoekscommissie die belast werd met het onderzoek naar de precieze omstandigheden van de moord en de eventuele betrokkenheid van Belgische politici. De negen parlementsleden van de Lumumba-commissie belastten vier Belgische historici met historisch onderzoek. Zij legden de eed af op 19 juni 2000 en dienden na achttien maanden een uitvoerig schriftelijk rapport in. In haar rapport stelt de commissie dat multidisciplinair en internationaal historisch onderzoek kan helpen om het verleden te verwerken.³ De vier historici hernemen dit argument in het boek.⁴

In deze bijdrage wil ik echter aantonen dat de instelling en werkwijze van de commissie, inclusief het boek dat de vier historici publiceerden op basis van hun onderzoek, symptomatisch zijn voor het feit dat België nog altijd niet in het reine is gekomen met zijn koloniale verleden. Na een korte schets van de context waarin de commissie opereerde, argumenteer ik dat deze er mogelijk onbewust toe heeft bijgedragen dat de vier historici eerder hebben geschreven als leden van een parlementaire onderzoekscommissie dan als onafhankelijke academici. Dat komt de Belgische geschiedschrijving over het Belgische koloniale verleden niet ten goede.

Het onverwerkte koloniale verleden

Los van de merites van zijn boek, komt De Witte de eer toe een historisch taboe te hebben doorbroken. De situatie is vergelijkbaar met het historische

¹ Met dank aan Jean Omasombo Thsonda voor hulp bij de voorbereiding en aan Karel Arnaut, Vincent Viaene en de redactie voor hun commentaren op eerdere versies van deze tekst.

² L. De Witte, *De moord op Lumumba* (Leuven, 1999).

³ D. Bacquellaine, F. Willems, M. T. Coenen, *Parlementair onderzoek met het oog op het vaststellen van de precieze omstandigheden waarin Patrice Lumumba werd vermoord en van de eventuele betrokkenheid daarbij van Belgische politici. Verslag namens de onderzoekscommissie* (Brussel, 2001) 844.

⁴ L. De Vos, E. Gerard, P. Raxhon, J. Gérard-Libois, *Lumumba. De complotten? De moord* (Leuven, 2004) 839, 844.

taboe dat recent nog rustte op de wandaden die werden begaan in Leopold II's Onafhankelijke Congostaat, voor de Belgische staat het beheer van dit privé-eigendom van de koning overnam.⁵ In 2005 werd de officiële 175ste verjaardag van de Belgische onafhankelijkheid ingezet met een overzichtstentoonstelling over de Belgische kolonisatie van Congo in het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika. Die vermeldde de Lumumba-commissie niet, maar besteedde wel aandacht aan de terreur in de Onafhankelijke Congostaat. In het verleden heeft de remmende invloed van allerlei instanties die begaan zijn met koloniale en andere belangen Belgische historici verhinderd om het uit de hand gelopen systeem van rubberexploitatie aan de kaak te stellen:

De raadpleging van bepaald bronnenmateriaal was soms zelfs onmogelijk en maakte het voor onderzoekers moeilijk om gevoelig liggende onderwerpen op indringende wijze te behandelen. De onderwerpen die het imago van België konden schaden, baadden in een sfeer van stilzwijgen en geheimhouding. Het officiële België was niet geneigd die zwarte bladzijde uit de nationale geschiedenis openbaar te maken.⁶

Een beroemd schilderij van de Congolese schilder Tshibumba dat Lumumba en koning Boudewijn voorstelt op 30 juni 1960, de dag van de Congolese onafhankelijkheid. In dergelijke populaire schilderijen wordt Lumumba vaak afgebeeld met een wereldbol als attribuut. Tshibumba schilderde het schilderij toen president Mobutu het land omgedoopt had tot Zaïre, vandaar dat hij Zaïre schrijft en niet Congo. (Tropenmuseum, Amsterdam, coll.nr. 5667-49)

⁵ A. Van den Braembussche, 'The silence of Belgium. Taboo and trauma in Belgian memory', *Yale French Studies. Belgian Memories*, CII (2002) 40.

⁶ P. Marechal, 'Kritische bedenkingen bij de controverses over Leopold II en Congo in de literatuur en de media', in: *Het gebeugen van Congo. De koloniale tijd* (Gent, Tervuren, 2005) 48-49.

In een interview in het populaire Vlaamse weekblad *Humo* zei Jean-Luc Vellut, wetenschappelijk commissaris van de tentoonstelling:

Bij het samenstellen van die expositie had ik geen gemakkelijke taak, dat moet u begrijpen. De ex-kolonialen — ik wéét het, want sommigen hebben het me geschreven — vreesden een systematische afrekening. Dat is een groep van misschien veertigduizend mensen, en er kon geen sprake van zijn dat wij hun de oorlog zouden verklaren: het museum steunt op hen. Niet dat we daarom de waarheid moesten verbergen, maar er was wel een evenwichtige voorstelling nodig.⁷

Ter vergelijking: officieel wonen er minder dan 13.000 Congolezen in België. Hun stem weegt in publieke debatten over het gedeelde koloniale verleden minder door dan die van ex-kolonialen. De vraag of er een parlementaire onderzoekscommissie zou zijn gekomen wanneer een Congolees onderzoeker de toenmalige Belgische regering had beschuldigd van medeplichtigheid aan de moord op Lumumba is dan ook pertinent.⁸ Na zes jaar heeft de Belgische overheid nog altijd geen gevolg gegeven aan de aanbeveling van de Lumumba-commissie om een Stichting Lumumba op te richten, die in Congo de democratisering moet bevorderen; mogelijk is druk van leden van de koloniale lobby, voor wie Lumumba de baarlijke duivel blijft, daar niet vreemd aan.⁹

Geschiedenis voor de rechtbank

De vraag rijst waarom de betrokkenheid van de toenmalige Belgische regering onderzocht moest worden door een parlementaire onderzoekscommissie, als men weet dat zo'n onderzoekscommissie 'in de eerste plaats één van de middelen [is] die het parlement ter beschikking heeft voor haar controle-taak.'¹⁰ Parlementaire onderzoekscommissies die 'de waarheid' trachten te achterhalen over historische feiten, willen in eerste en laatste instantie hun eigen, officiële, historische waarheid opleggen.¹¹

Voor de commissie van start ging, laakte Bart De Wilde dat zowel experts als politici benadrukten dat ze op zoek moesten naar 'de waarheid en niets dan de waarheid', en niet alleen omdat de waarheid voor menswetenschappers een moeilijk hanteerbaar begrip is:

⁷ *Humo*, 12 april 2005. 'Dode vorsten sterven niet.'

⁸ Etambala, 'Liever dode dan rode Lumumba. Ludo De Witte over de rol van de Belgische politici in de moord op Patrice Lumumba', *Tertio*, IV (2000) i, 8 maart, 9.

⁹ Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, 5 juni 2002, CRABV50 COM 775. 'Beknopt verslag, Commissie van Buitenlandse Betrekkingen', 14; *De Standaard*, 10 november 2002. 'Oud-kolonialen hekelen oprichting Stichting Lumumba'.

¹⁰ S. Staelraeve, *Zin en onzin van parlementaire onderzoekscommissies. Van 1830 tot de Sabenacommissie* (Gent, 2003) 25.

¹¹ A. Maoz, 'Historical adjudication. Courts of law, commissions of inquiry, and 'Historical Truth'', *Law and history review*, XVIII (2000) iii, 605.

Wanneer immers, hun redenering volgend, de waarheid de echte reden was van hun optreden, leek het mij zinvol, wettelijk te voorzien in de mogelijkheid voor iedere onderzoeker om in de toekomst de waarheid over dit en andere thema's te achterhalen. Concreet zou dat moeten hebben betekend dat de bestaande archiefwet zou moeten worden gewijzigd.¹²

Het is een oud zeer: de archiefwet van 1955 stipuleert dat overheidsarchieven 100 jaar lang ontoegankelijk blijven voor onderzoek. Rita Van den Wijngaert en Daniël Vangroenweghe meenden dat het verslag van de vier deskundigen slechts geloofwaardig en wetenschappelijk zou zijn als andere onderzoekers vrije toegang zouden krijgen tot alle archieven en documenten die zij mochten consulteren: 'Een werk dat niet op zijn wetenschappelijke gronden getoetst kan worden, is waardeloos en in se onwetenschappelijk.'¹³

In een recent opiniestuk verwijten 150 Belgische historici de verschillende federale en regionale overheden het belang van de 'herinneringsplicht' te overdrijven en fundamenteel historisch onderzoek te laten verpieteren. Dit leidt volgens hen tot een toenemend 'strafbaarheidgehalte' van het historische debat dat een bedreiging inhoudt voor de vrijheid van mening en onderzoek:

Het is een goede zaak dat historici, indien nodig, worden opgeroepen als experts, op voorwaarde dat daardoor geen nieuwe officiële geschiedenis ontstaat en dat de archieven toegankelijk blijven voor de gehele wetenschappelijke gemeenschap. Maar het wordt wel problematisch als enkele zorgvuldig geselecteerde onderzoekers een exclusieve toegang krijgen tot archieven die nadien weer hermetisch dichtgaan. Daardoor komt de geschiedschrijving zelf in gevaar, want die steunt precies op de wederzijdse controle van de bevindingen, op de kritiek van en het debat over de interpretaties.

De veralgemening van onderzoek-op-bestelling is ook een bedreiging voor het thematische evenwicht binnen de kleine gemeenschap van Belgische historici. Heel wat nuttig onderzoek, dat niet kan rekenen op officiële steun of dat niet strookt met de gangbare politieke prioriteiten, zou dan in de verdrukking kunnen komen. Mogelijk wordt de geschiedschrijving dan de speelbal van modiefenomenen. Historici kunnen dan ook een van hun belangrijkste vrijheden verliezen, namelijk die om hun eigen vragen aan het verleden te stellen. Laten we immers niet vergeten dat er geen parlementaire onderzoekscommissies nodig waren om hete hangijzers van de recente Belgische politiek aan te pakken, zoals bewezen wordt door de studies over Leopold III of over de moord op Julien Lahaut.¹⁴

Beval de Commissie zelf een herdefiniëring aan van de regels inzake toegang tot overheidsdocumenten¹⁵ dan valt niet te ontkennen dat de vier

¹² B. De Wilde, 'De commissie Lumumba. Wetenschap en politiek zoeken samen naar de waarheid', *Samenleving en Politiek*, VII (2000) vii, 5-6.

¹³ *De Standaard*, 2 november 2000, 'De expertise van de Lumumba-commissie.'

¹⁴ *De Standaard*, 26 januari 2006. 'Geschiedenis is meer dan herinneren.' De historici lijken hier gemakshalve te vergeten dat de studies over Leopold III of de moord op Julien Lahaut uitgevoerd werden zonder aanpassing van de archiefwet die ze laken.

historici inderdaad exclusieve toegang kregen tot belangrijke bronnen uit de recente geschiedenis.¹⁶ Niet alleen konden ze lang voor de voorgeschreven termijn de archieven van de staatssecretaris van Ontwikkelingssamenwerking, de regeringscommissaris belast met het Wetenschapsbeleid en de Ministeries van Binnenlandse Zaken, Justitie en Landsverdediging en de archieven van het Koninklijk Paleis raadplegen; ze kregen ook toegang tot geheime documenten van het centrale archief van de Algemene Dienst inlichtingen en Veiligheid en van het archief van de Dienst Veiligheid van de Staat.¹⁷ En er ontstond nogal wat beroering toen speurders van de Brusselse federale recherche, op vraag van de onderzoekscommissie, een huiszoeking uitvoerden bij prinses Lilian, de weduwe van Leopold III, om er op zoek te gaan naar de agenda van Guy Weber, de ordonnansofficier van prinses Lilian die indertijd militair adviseur was van de Congolese politicus Moïse Tshombe in Katanga, waar Lumumba, met medeweten van Tshombe, werd vermoord.

In navolging van Hannah Arendt benadrukt Henry Rousso dat in de rechtbank individuen terechtstaan, niet de geschiedenis.¹⁸ Hij wijt de tendens om de geschiedenis te instrumentaliseren en voor de rechtbank te slepen aan de opkomst van nieuwe identitaire bewegingen die erkenning eisen van hun bestaan en geschiedenis.¹⁹ Volgens Jean Comaroff beschouwen multiculturele staten de rechtspraak als het enige mogelijke, onpartijdige communicatiemiddel dat verschillende ongelijke waarden op gelijke voet kan beschouwen en concurrerende aanspraken kan beslechten.²⁰ Alan Wolfe meent echter dat er in een pluralistische maatschappij een zekere ambiguïteit nodig is om sociale vrede te bewerkstelligen en dat het recht, dat streeft naar uniformiteit en precisie, die ambiguïteit ontbeert.²¹ Als de geschiedenis een wetenschap is die zich idealiter niet ten dienste stelt van de politiek, dan rijst de vraag hoe wetenschappelijk het boek is van de vier experts, gebaseerd op het onderzoek dat ze verrichtten voor de Lumumba-commissie.

Onderzoeksrapport of historische studie?

Volgens Gauthier de Villers beperkten de historici in hun verslag voor de Lumumba-commissie zich slechts tot de eerste van de drie fasen die Paul Ricoeur onderscheidt in het geschiedkundig onderzoek: de documentaire, verklarende en representatieve.²² De Villers meent dat dit voortvloeit uit de aard van het onderzoek. De historici werd niet gevraagd het ‘waarom’, maar het ‘hoe’ van de moord te onderzoeken. Het antwoord op die vraag moest

¹⁵ De Vos, *Lumumba*, 844.

¹⁶ D. Bacquelaire, ‘Parlementair onderzoek’, 11.

¹⁷ *Ibidem*, 22-24.

¹⁸ H. Arendt, *Eichmann in Jerusalem. A report on the banality of evil* (New York, 1992) 19, 285-286; Rousso, *La hantise du passé* (Parijs, 1998) 86-138.

¹⁹ Rousso, *La hantise du passé*, 31-32.

²⁰ J. Comaroff, ‘The end of history, again. Pursuing the past in the postcolony’, in: S. Kaul, e. a., ed., *Postcolonial studies and beyond* (Durham, 2005) 133.

²¹ A. Wolfe, geciteerd in M. F. Brown, *Who owns native culture?* (Cambridge, Mass., 2003) 242.

²² P. Ricoeur, *La mémoire, l'histoire, l'oubli* (Parijs, 2000) 425.

uitmonden in een rapport voor een onderzoekscommissie, geen geschiedenisboek dat de ruimere context zou schetsen van de mislukking van de dekolonisatie en de gevolgen hiervan voor Congo.²³ In het boek geven de auteurs zelf toe dat de vraag die hen als leden van de Commissie werd gesteld grotendeels de breedte en beperking van hun onderzoek heeft bepaald:

Dit is een rapport voor een onderzoekscommissie, geen boek over de hele Congo-crisis. In een boek kan men het zich bovendien veroorloven een brede en op persoonlijke overtuiging gestelde visie te geven over een historisch probleem, dikwijls op basis van aantrekkelijke hypothesen en verbanden die weliswaar plausibel lijken, maar daarom niet bewezen zijn. Ons rapport moest de commissarissen toelaten te achterhalen of er een Belgische verantwoordelijkheid is in het lot dat Lumumba uiteindelijk ten deel is gevallen.²⁴

Het is nog maar de vraag in welke mate dit mogelijk is wanneer de auteurs zelf toegeven dat de historische waarheid, ongeacht het bestudeerde geschiedkundige onderwerp, niet te achterhalen is.²⁵

Het lijkt logisch dat het boek slechts de resultaten van het historische onderzoek bevat en niet de beschrijving van de werkzaamheden van de Commissie enz. Maar *Lumumba. De complotten? De moord* is een bijzonder hybride product: noch de gepubliceerde versie van het integrale, oorspronkelijke onderzoeksrapport, noch de weerslag van verder historisch onderzoek naar de moord op Lumumba, laat het zowel de onderzoeker op zijn honger die geïnteresseerd is in het werk van de commissie, als de lezer die een historische studie verwacht. In het rapport vulden de historici het voorziene hoofdstuk vier, 'De verantwoordelijkheid van de Belgische regering', niet in wegens tijdsgebrek. In acht genomen dat er drie jaar lagen tussen de voorstelling van het onderzoeksrapport en het boek, is het een raadsel, waarom de auteurs dit hoofdstuk in het boek gewoon geschrapt hebben. Kan men begrijpen dat ze in een onderzoek dat volgens de originele planning een jaar zou duren, noodgedwongen de onafhankelijkheid van Congo als startpunt van hun onderzoek namen, dan rijst de vraag waarom ze geen gebruik hebben gemaakt van de drie daaropvolgende jaren om hun onderzoek in tijd en ruimte uit te breiden en een heus geschiedenisboek te schrijven. Was het rapport een belangrijk historisch document, dan hebben de auteurs hier de kans gemist om een belangrijk historische studie te schrijven. Ik speculeer dat dit is omdat ze minder hebben geschreven als onafhankelijke wetenschappelijke onderzoekers, dan in opdracht van een parlementaire onderzoekscommissie.

²³ G. de Villers, 'Histoire, justice et politique. À propos de la commission d'enquête sur l'assassinat de Patrice Lumumba, instituée par la Chambre belge des représentants', *Cahiers d'Études Africaines*, XLIV (2004) i, 204-206.

²⁴ De Vos, *Lumumba*, 23.

²⁵ *Ibidem*, 576.

‘Historische analyse: oordelen of begrijpen?’²⁶

De moord op Lumumba putte veel bronnenmateriaal uit de niet gepubliceerde doctoraalscriptie van Jacques Brassinne.²⁷ Mat De Witte zich de rol aan van aanklager, dan stelde Brassinne zich op als advocaat van de Belgische regering.²⁸ Daarentegen onderzocht de Lumumba-commissie, zoals een onderzoeksrechter of het openbaar ministerie, *à charge en à décharge*.²⁹ De vier auteurs hebben hierbij de driedubbele taak van historicus, onderzoeksrechter en rechter op zich genomen.³⁰ Op basis van archiefstukken, inclusief geheime bronnen en mondelinge getuigenissen, hebben ze, zoals rechters, individuele verantwoordelijkheden vastgelegd bij het begaan van de moord op Lumumba.³¹

Vergelijkingen tussen historici en onderzoeksrechters of detectives zijn niet erg omstreden³², vergelijkingen tussen historici en rechters des te meer. Volgens Paul Ricoeur zijn rechters en historici niet zozeer objectief dan wel onpartijdig en bezig met bewijzen, bewijslast en de geloofwaardigheid van getuigen.³³ Carlo Ginzburg argumenteert dat de rechter die verdachten en getuigen het gehoor afneemt, zich gedraagt als een historicus die verschillende documenten vergelijkt om ze te analyseren.³⁴ Rechter en historicus moeten de juiste vragen stellen om getuigen te laten spreken³⁵ en zijn ‘met elkaar verbonden door de overtuiging dat het mogelijk is ‘op basis van bepaalde regels te bewijzen dat x y heeft gedaan.’³⁶ Verder lopen echter ook voor Ginzburg de wegen van

²⁶ M. Bloch, *Apologie pour l'histoire ou le métier d'historien* (Parijs, 1964) 69.

²⁷ J. Brassinne, ‘Enquête sur la mort de Patrice Lumumba, Tôme 1-II, Témoignages et annexes’ (Niet uitgegeven proefschrift in de politieke wetenschappen; Université Libre de Bruxelles, 1990).

²⁸ De Villers, ‘Histoire, justice et politique’, 196.

²⁹ In tegenstelling tot het openbare ministerie, gaat de aanklager in *common law* niet op zoek naar de gerechtelijke waarheid, maar bouwt hij een zaak op tegen de verdachte. Hij verzamelt alleen bewijzen ten laste en moet eventuele bewijzen ten gunste doorspelen aan de verdediging.

³⁰ G. de Villers, J. Omasombo Tshonda, ‘Lectures autour d’un livre. De Witte (Ludo) L’assassinat de Lumumba. Le point de vue de Gauthier de Villers et Jean Omasombo Tshonda’, *Politique Africaine* (2000) 184-185; J. Omasombo Tshonda, ‘Commission Lumumba. Difficile regard sur un passé’, *Forum. Nieuwsbrief van de Belgische Vereniging van Afrikanisten* (maart 2002) xxii, 11.

³¹ De Witte, *De moord op Lumumba*, 17; De Villers, ‘Histoire, justice et politique’, 196.

³² M. Bloch, *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien*; Z. Etambala, ‘Liever dode dan rode Lumumba’, 8; C. Ginzburg, *Omweg als methode. Essays over verborgen geschiedenis, kunst en maatschappelijke herinnering (Miti emblemi spie: morfologia e storia)* (Nijmegen, 1988); Rousso, *La hantise du passé*, 91.

³³ Ricoeur, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, 414.

³⁴ C. Ginzburg, *De rechter en de historicus: kanttekeningen bij het proces-Sofri (Il giudice e lo storico: considerazioni in margine al processo Sofri)* (Amsterdam, 1997) 20; Vgl. E. Hobsbawm, *On History* (Londen, 1985) 272.

³⁵ *Ibidem*, 36.

³⁶ *Ibidem*, 101.

historici en rechters uiteen.³⁷ Zijn rechters alleen begaan met gebeurtenissen die individuele verantwoordelijkheid vastleggen en berusten gerechtelijke beschuldigingen op het principe van de individuele schuld, dan zijn historici zich pas recent gaan bezighouden met de studie van individuen. Ze geven daarbij een heel andere invulling aan het begrip ‘context.’³⁸ Anders dan het gerecht dat alleen individuele protagonisten erkent, relateert het historisch onderzoek voortdurend individuen aan massa’s en anonieme krachten.³⁹

Terwijl de historicus veelal op zijn eentje de confrontatie met de bronnen aangaat, maakt de rechter in een rechtszaak deel uit van een systeem van georganiseerd debat waarin specifieke rollen zijn weggelegd voor de aanklager of het openbare ministerie en de verdediging. In de rechtszaal stellen aanklager of openbaar ministerie en verdediger verleden feiten slechts voor in functie van de aard van de aanklachten die geselecteerd werden voor het feitelijke proces en de rol die zij daarin spelen.⁴⁰ Zij bepalen zo de grenzen van hun dispuut en brengen het enige bewijsmateriaal aan in functie daarvan. Anders dan de historicus wiens bronnenmateriaal in principe oneindig is, velt de rechter zijn vonnis uitsluitend op basis van wettig bewijsmateriaal.⁴¹ Dat kan uiteraard ten koste gaan van de bredere historische context. Terwijl de historicus unieke, causale verbanden verwerpt die altijd een waardeoordeel inhouden, moet een rechter vonnissen.⁴² Een vonnis moet een conflict tussen twee partijen beslechten en dus moet de rechter oordelen over schuld en onschuld en een duidelijke lijn trekken tussen schuldige en slachtoffer.⁴³ Daarbij beroept hij zich op de wet die hij ook vertegenwoordigt. Een vonnis heeft dus sterk normatieve implicaties en het oordeel van een rechter is in principe definitief: schuld of vrijspraak. Zeker, de rechter is minder begaan met bestraffen dan met gerechtigheid. Maar zijn vonnis brengt theoretisch een einde aan een controverse omdat het erop gericht is een vaste, gefixeerde versie van de feiten te geven en elk debat af te sluiten door een definitief oordeel te vellen.⁴⁴

De historicus handelt echter niet als advocaat, aanklager of rechter. Hij moet analyseren, niet oordelen.⁴⁵ De maatschappelijke impact van zijn onderzoeksresultaten is dan ook veel geringer. Hij erkent de partialiteit van zijn besluiten en onderwerpt ze aan het kritische oordeel van zijn collega’s en publiek. Hij sluit geen debatten, maar opent ze en stimuleert zo een voortdurend herschrijven van zijn eigen bijdragen.⁴⁶ Het statuut en de impact

³⁷ Vgl. Rousso, *La hantise du passé*, 114-115.

³⁸ *Ibidem*, 100-101; Ginzburg, *De rechter en de historicus*, 102, 108.

³⁹ Ricoeur, *La mémoire, l’histoire, l’oubli*, 425; Rousso, *La hantise du passé*, 96-97.

⁴⁰ Ricoeur, *La mémoire, l’histoire, l’oubli*, 418.

⁴¹ G. Kiejman, ‘L’histoire devant ses juges’, *Le débat*, XXXII (1984) 113.

⁴² Bloch, *Apologie pour l’histoire ou métier d’historien*, 101.

⁴³ Ricoeur, *L’histoire, la mémoire, l’oubli*, 421.

⁴⁴ *Ibidem*, 425.

⁴⁵ Bloch, *Apologie pour l’histoire ou le métier d’historien*, 7; M. Ferro, *Pétain* (Parijs, 1987) iii; C. Ginzburg, *History, rhetoric, and proof. The Menahem Stern Jerusalem Lectures* (Hanover, N. H., 1999) 50.

⁴⁶ Ricoeur, *L’histoire, la mémoire, l’oubli*, 421-422.

van academische kennis zijn veel minder normatief en ingrijpend dan die van de wet en de rechtspraak. Historische debatten horen thuis in de openbare debatruimte waar mensen vrij kunnen discussiëren en van mening verschillen, niet in rechtszalen waar rechters oordelen.⁴⁷ Handelen burgers in principe niet ongestraft tegen 's lands wetten, dan staat het hen vrij wetenschappelijke onderzoeksresultaten in vraag te stellen, te weerleggen, tegen te spreken, te negeren of, uitzonderingen niet te na gesproken, te ontkennen.

Gezien de verschillende impact van hun uitspraken, hanteren rechters en historici andere veiligheidsmarges. De historicus kan zijn onderzoeksresultaten blijven bijspijkeren op basis van nieuw bewijsmateriaal. Omdat zijn data in principe geen normatieve implicaties hebben, hanteert hij een lage veiligheidsmarge: hij baseert een conclusie op grond van het feit dat de kans dat hij het bij het rechte eind heeft groter is dan de kans dat hij fout zit. De rechter die weet dat hij verondersteld wordt de wettelijke waarheid te achterhalen en dat zijn vonnis verstrekkende gevolgen kan hebben voor de betrokken partijen, hanteert een hogere veiligheidsmarge: hij spreekt slechts schuld uit op basis van voldoende en overtuigend bewijsmateriaal.⁴⁸

In een interview zegt een van de auteurs, Luc De Vos: 'Er waren twee karikaturen in dit onderzoek: Brassinne en De Witte. De waarheid zit tussen die twee in.' Zijn collega, Manu Gerard, voegt daar onmiddellijk aan toe: 'Maar dat is geen compromis.' De Vos haakt daarop in: 'We hebben nooit een compromis willen sluiten. Wij zijn op zoek gegaan naar de waarheid.' Gerard geeft toe dat criticasters sommige van hun nuances steriel zouden kunnen noemen, maar verduidelijkt: 'Als je de precieze schuldvraag wil beantwoorden, dan hebben die hun belang.'⁴⁹

Tijdens de persconferentie waarop het boek werd voorgesteld zei Gerard dat het een bijdrage levert tot het detectiveverhaal over de laatste dagen van Lumumba: het duwt de lezer niet in een bepaalde richting, maar biedt alle elementen aan waarmee hij zelf zijn mening kan volgen als een waar jurylid.⁵⁰ Dat is betwistbaar. Het boek, dat het concept van intertekstualiteit naar nieuwe eenzame hoogtes tilt, lijkt zich niet te richten tot de modale lezer. Het is quasi onleesbaar (onbegrijpelijk) zonder *De moord op Lumumba* en verdere kennis over het politieke landschap in Belgisch Congo strekt zeker tot aanbeveling. Als zijn kennis van het Frans ondermaats is, zal de modale lezer bovendien

⁴⁷ Maoz, 'Historical Adjudication', 606.

⁴⁸ *Ibidem*, 568-569. In het Europese en het *common law* rechtssysteem geldt het vermoeden van onschuld, maar terwijl een rechter in het Europese systeem kan oordelen op basis van zijn innerlijke overtuiging, moet in *common law* de schuld *beyond reasonable doubt* zijn en bestaat er een regel die zegt dat men alleen kan veroordelen als de schuldigverklaring de enige mogelijke conclusie is. De bewijslast in *common law* is dus in principe zwaarder. Is er een andere redelijke conclusie, dan volgt in principe de vrijspraak. Gelet op de verschillende taken van het openbaar ministerie en de *common law* aanklager, heeft de rechter in *common law* een meer teruggetrokken rol dan in continentaal Europa, waar hij het strafproces leidt.

⁴⁹ *De Standaard*, 4 februari 2002. 'Vlaamse experts Lumumba-commissie noemen werk van De Witte 'karikaturaal.'

⁵⁰ *De Standaard*, 27 oktober 2004, 'Word zelf jurylid in het proces-Lumumba'.

niet in staat zijn de argumentatie van de auteurs te volgen. Bovendien beseft hij als potentieel jurylid mogelijk niet in welke mate zijn toegang tot de bewijslast volledig gemedieerd wordt door de auteurs. Dat is passend in een rechtszaak, maar niet in een civiele maatschappij waar alle burgers in principe onbeperkte toegang zouden moeten hebben tot wetenschappelijke publicaties en de publieke bronnen die academici gebruiken. Gerards uitspraken versterken slechts de indruk dat de auteurs drie jaar na afloop van hun mandaat in de Lumumba-commissie nog altijd niet uit hun rol van rechters zijn gevallen. Dit inzicht bevestigt enerzijds het belang van interpretatie en anderzijds mogelijke verschillen in interpretatie bij zuiver en toegepast wetenschappelijk onderzoek.

Intentionalisme en/of functionalisme

In zijn boekje over zijn werk in de commissie, herinnert Philippe Raxhon eraan dat de klassieke historische kritiek vier etappes volgt: de heuristiek (verzamelen van bronnenmateriaal), de externe en interne bronnenkritiek en de hermeneutiek (interpretatie).⁵¹ In *Lumumba. De complotten? De moord*, nemen hij en zijn collega's dit faseplan over, zij het dat hermeneutiek hier synthese heet.⁵² Mogelijk moet 'synthese' in plaats van 'interpretatie' lezers de indruk geven dat de auteurs begaan zijn met objectiviteit en het grote belang minimaliseren dat interpretatie speelt in élk historisch onderzoek, te beginnen bij de samenstelling en consultatie van archieven.⁵³ De auteurs benadrukken inderdaad zelf dat ze objectiviteit nastreven⁵⁴, hoewel de hermeneutiek die onbereikbaar acht. Tezelfdertijd lijkt deze zoektocht naar objectiviteit haaks te staan op hun visie dat het antwoord op de vraag of de moord op Lumumba het gevolg is van een bewust beleid van de Belgische regering dan wel van een opeenvolging van historische gebeurtenissen die niet noodzakelijk op voorhand vastlagen, verband houdt met de persoonlijke overtuiging die men heeft over de geschiedenis. Hier plaatsen zij het debat tussen functionalisten en intentionalisten tegenover elkaar:⁵⁵

De historicus kiest voor een van beide op grond van zijn overtuiging. Wanneer hij zich op zijn gewone werkterrein bevindt, de geschiedschrijving, kan het probleem onopgelost blijven zonder dat daarom een man overboord is; zo eindigen trouwens de meeste colloquia, waarop er alweer andere worden aangekondigd. Het debat is geopend. Een en ander vormt de brandstof voor de levenskracht van de geschiedeniswetenschap, en het biedt haar de gelegenheid om te evolueren en eventuele generatie op generatie almaar beter te worden. Maar wij nemen nu eenmaal niet aan een colloquium deel en wij weten dat de publieke opinie, in België via haar nationale verkozenen, iets anders verwacht dan een 'aanzet tot grondig onderzoek.'⁵⁶

⁵¹ P. Raxhon, *Le débat Lumumba. Histoire d'une expertise* (Brussel, 2002) 28.

⁵² De Vos, *Lumumba*, 22.

⁵³ Ricoeur, *L'histoire, la mémoire, l'oubli*, 442.

⁵⁴ De Vos, *Lumumba*, 576.

⁵⁵ *Ibidem*, 574-575.

⁵⁶ *Ibidem*, 575-576.

Volgens de auteurs zijn functionalistische en intentionalistische visies tegenstrijdig, maar ze achten zichzelf in staat om het debat tussen deze twee interpretatiepolen te overstijgen, omdat ze weigeren zich te laten leiden door mythen, het bestaan van ‘de’ historische waarheid afwijzen en objectiviteit nastreven.⁵⁷ Ze lijken hier te suggereren dat andere historici niet in staat zijn dezelfde oefening te maken. Rudi Van Doorslaer meent echter dat er een duidelijk functionalistische verhaallijn in hun moordplan is geslopen:

de moord op Lumumba blijkt geen doel op zich maar, tot een zekere periode, een optie onder andere te zijn geweest. En wanneer de zaken dan wel ‘in een stroomversnelling komen’ dan blijken die ‘het sluitstuk te zijn van een ontwikkeling, maar die in werkelijkheid de omvorming van een proces is.’ Bekennen de auteurs hiermee dan toch geen kleur in het debat?⁵⁸

De auteurs reppen niet over een alternatieve mogelijkheid, namelijk een synthese van een intentionele en een functionalistische visie.⁵⁹ Volgens De Villers kan men ook wat betreft de moord op Lumumba de twee posities verzoenen als men vertrekt van de hypothese dat de Belgische autoriteiten al zeer vroeg van plan waren Lumumba definitief van de politieke scène te verwijderen. Hij meent dat de auteurs onbewust deze opinie delen.⁶⁰

Lumumba. De complotten? De moord hinkt op twee benen, niet alleen omdat de auteurs hun eigen visie op intentionalisme en functionalisme verkeerd inschatten, maar vooral omdat ze blijven worstelen met de inherente contradictie tussen hun werk als historici en als onderzoeksrechters en rechters. Na de voorstelling van het oorspronkelijke rapport verweten sommige criticasters de experts ‘tekstfetisjisme.’⁶¹ Het is waar dat ze wantrouwig staan tegenover mondelinge getuigenissen en menen dat alleen schriftelijke bronnen valabele bewijslast leveren. Zo benadrukken ze dat de rechtsspreuk *testis unus, testis nullis* hoegenaamd niet van toepassing is op de historische wetenschap.⁶² Hoewel Raxhon toegeeft dat de geschiedkundige geen rechter is, meent hij toch dat hij een oordeel kan vellen, omdat hij moet onderzoeken wie verantwoordelijk is en omwille van de problematiek van de causaliteit.⁶³ Raxhons suggestie dat geschiedkundigen individuen omwille van unieke, causale verbanden verantwoordelijk kunnen stellen voor historische feiten, lijkt me echter een verdacht intentionalistische interpretatie. En Henry Rouso

⁵⁷ *Ibidem*, 576.

⁵⁸ R. Van Doorslaer, ‘De moord op Patrice Lumumba en de parlementaire onderzoekscommissie’, *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, XI (2003) 196; Vgl. De Villers, ‘Histoire, justice et politique’, 210.

⁵⁹ Vgl. I. Kershaw, *The Nazi dictatorship. Problems and perspectives of interpretation* (Londen, 1979) 81.

⁶⁰ De Villers, ‘Histoire, justice et politique’, 211-212.

⁶¹ *Ibidem*, 208-210.

⁶² De Vos, *Lumumba*, 365; Vgl. Raxhon, *Le débat Lumumba*, 61-63.

⁶³ Raxhon, *Le débat Lumumba*, 23, 85.

meent dat intentionalistische visies samenhangen met een rechterlijke logica, die haaks staat op een geschiedkundige.⁶⁴

Politieke of morele verantwoordelijkheid?

Als besluit van het onderzoek lanceerden de experts het begrip morele verantwoordelijkheid in de hoofden van Belgische politici en ambtenaren voor de dood van Lumumba.⁶⁵ Dit versterkt De Witte in zijn oordeel dat de commissie een politiek instrument was en dat de historici hebben gehandeld onder politieke druk.⁶⁶ Men kan zich terecht afvragen in welke mate de controlerende functie van een parlementaire onderzoekscommissie verenigbaar is met vrij, wetenschappelijk onderzoek. Dat betekent echter niet dat men eenvoudigweg kan besluiten dat het de auteurs inderdaad aan onafhankelijkheid en moed heeft ontbroken. Ik sluit niet uit dat hun besluit geïnspireerd was door het feit dat hen gevraagd werd op te treden als rechters en dat ze er (onbewust) dus voor gekozen hebben de veiligheidsmarge van een rechter te hanteren. Dat moge blijken uit een vergelijking tussen hun conclusie over de verantwoordelijkheid van de toenmalige Belgische regering, in hun hoedanigheid als leden van een parlementaire onderzoekscommissie, en de conclusie van de Amerikaan Stephen R. Weismann over de betrokkenheid van de CIA, in zijn hoedanigheid als onafhankelijk politicoloog. Zowel de CIA als de Belgische regering adviseerden en financierden tegenstanders van Lumumba en waren begaan met zijn politieke eliminatie. De auteurs van *Lumumba. De complotten? De moord* benadrukken dat ze geen bewijs hebben gevonden dat aantoonde dat de Belgische regering, anders dan de CIA, complotteerde om Lumumba fysiek te elimineren:

Given this background of covert political influence including specific assassination plots, the CIA's failure to question its clients' plan to dispose of Lumumba must have appeared as an expression of tacit consent. In any case it is hard to avoid the judgment that it represented a definite complicity in murder.⁶⁷

Ik kan niet beoordelen of de vier auteurs als onafhankelijke historici eveneens besloten zouden hebben dat de Belgische regering geen politieke verantwoordelijkheid droeg. Toch kunnen we niet uitsluiten dat hun besluit niet alleen samenhangt met verschillen in bewijsmateriaal, maar ook met het feit dat de rol die ze zichzelf als leden van een parlementaire onderzoekscommissie toebedeelden sterk verschilde van de rol van onafhankelijke academici.

Onderzoekers aan de schandpaal

Bij lezing van het boek en interviews met de auteurs kan men zich niet van de indruk ontdoen dat ze scherper zijn in hun kritiek op collega-onderzoekers

⁶⁴ Rousso, *La hantise du passé*, 111.

⁶⁵ De Vos, *Lumumba*, 24.

⁶⁶ *De Standaard*, 2 februari 2002, 'Besluiten Lumumba-Commissie zijn ondermaats'.

⁶⁷ S. R. Weissmann, 'CIA covert action in Zaire and Angola. Patterns and consequences', *Political Science Quarterly*, XCIV (1979) ii, 269.

Brassinne en De Witte dan in hun kritiek op Belgische politici. Dit kan er uiteraard op wijzen dat ze als onderzoekers in relatie tot collega's een lage veiligheidsmarge hanteren en als rechters een hoge tegenover politici. Probleem is alleen dat beide oordelen terechtkomen in hetzelfde rapport en boek. Op basis van het onderzoek dat zij verricht hebben is de toenmalige Belgische regering officieel vrijgesproken van politieke verantwoordelijkheid voor de moord op Lumumba en staan Brassinne en De Witte gebrandmerkt als onderzoekers die zich slecht van hun taak gekweten hebben. Beide oordelen zijn van een heel andere orde; maar omdat ze werden geveld door dezelfde deskundigen binnen eenzelfde rapport en boek, ontstaat de onterechte indruk dat dit niet het geval is. Het behoort tot de taken van parlementaire onderzoekscommissies om uitspraken te doen over de schuldvraag van individuele politici, maar niet over de wetenschappelijke merites van welke publicatie ook. Gebeurt dat wel, dan verhinderen dergelijke commissies het vrije, wetenschappelijke debat dat volksvertegenwoordigers in een parlementaire democratie juist moeten stimuleren. In een opiniestuk benadrukken dertien historici, juristen en archivariissen-documentbeheerders precies dat overheidsarchieven in eerste instantie een democratische waarde hebben: ze zorgen ervoor dat de overheid bij burgers verantwoording kan afleggen voor haar handelen.⁶⁸

De vier auteurs hebben hun rapport en boek niet geschreven voor collega-historici of voor Congolezen, maar voor het Belgische volk en ze hebben daarbij gekozen voor een heel *Belgische* lezing van de gebeurtenissen.⁶⁹ Het siert Ludo De Witte allerm minst dat hij zich hevig verzette tegen de kandidatuur van de Vlaams-Congolese historicus Zana Aziza Etambala die daarop van commentatoren het verwijt meekreeg dat hij zichzelf had gediskwalificeerd door zijn reacties op De Witte's onterechte aantijgingen.⁷⁰ Bij de aanstelling van de vier historici werd expertise over de politieke geschiedenis van Belgisch Congo ervaren als een handicap. Zo werd de Congolese politicoloog Jean Omasombo Tshonda slechts als expert ad hoc, zonder volwaardig statuut, toegevoegd aan de Commissie omdat hij onvoldoende objectief zou zijn en een heel uitgesproken mening zou hebben over Lumumba.⁷¹ Hij voelde zich behandeld als 'een neger'.⁷²

Als voor deskundigen objectiviteit of onpartijdigheid belangrijker was dan kennis van het vakgebied, dan rijst de vraag waarom de vier experts *blanke Belgen* waren: omdat ze, omwille van hun blankheid, onpartijdig zijn tot het tegendeel is bewezen terwijl Omasombo, omwille van zijn zwartzijn, partijdig is tenzij het tegendeel is bewezen? Dat roept onvermoede herinneringen op

⁶⁸ *De Standaard*, 17 mei 2001, 'Archivarissen willen betere wetgeving'.

⁶⁹ C. Braeckman, *Lumumba: un crime d'état* (Brussel, 2002) 22 ; Etambala, 'Liever dode dan rode Lumumba', 9.

⁷⁰ E. Kennes, 'De erfenis van Lumumba is er voor vandaag, niet voor gisteren', *Vlaams marxistisch tijdschrift*, IV (2002) 59.

⁷¹ *De Morgen*, 31 mei 2000, 'Geen enkele Kongolees in kerngroep experts'; Omasombo, 'Commission Lumumba', 10.

⁷² Omasombo, 'Commission Lumumba', 11.

aan Belgisch Congo waar inderdaad gold dat blanken beschaafd en zwarten onbeschaafd waren tot bewijs van het tegendeel. Als Omasombo's onpartijdigheid in vraag werd gesteld omdat hij een expert is over Lumumba, dan is het opvallend dat dit argument niet of zelden wordt aangehaald tegen Ginzburg die de verdediging van zijn vriend Adriano Sofri op zich nam⁷³ of tegen al die Vlaamse historici van de Vlaamse Beweging die overtuigd Vlaamsgezind waren/zijn, of uit een 'Vlaams nest' komen. Men kan slechts met Erik Kennes besluiten dat Lumumba 'een twistappel is in een interne Belgische discussie. De Congolezen zijn nog steeds passieve toeschouwers, en op de keper beschouwd willen wij Belgen ons nog altijd de figuur van Lumumba toeëigenen'⁷⁴ – en, kan men eraan toevoegen, controleren. Indien de Belgische kolonisatie van Congo ondermeer gekenmerkt werd door het feit dat Congolezen werden herleid tot discoursobjecten en niet beschouwd als volwaardige subjecten in een dialoog op basis van gelijkheid, dan is het nog maar de vraag hoe dit Belgische monopolie over de moord op Lumumba Belgen én Congolezen kan helpen in het reine te komen met hun gedeelde, onverwerkte, koloniale verleden. De vier auteurs kan niet verweten worden dat zij geen Congolese expert hebben aangewezen; maar een exclusief Belgische versie van het moordverhaal haalt hun aanbeveling onderuit dat internationaal onderzoek nodig is om het koloniale verleden te verwerken. Waarom hebben zij daar in de drie jaar tussen het rapport en het boek zelf geen werk van gemaakt?

Besluit

Net zoals geschiedenis meer is dan herinneren, is ze ook meer dan het doen van uitspraken over individuele schuldvragen. Officiële onderzoeksrapporten dienen niet om debatten te openen, maar om ze te sluiten. Ik betwijfel sterk of het een goede zaak is dat parlementaire onderzoekscommissies officiële uitspraken doen over historische feiten.⁷⁵ Ik werp hier geen stenen naar wetenschappers die zetelen in parlementaire onderzoekscommissies. Als de vier auteurs op basis van het beschikbare bewijsmateriaal naar eer en geweten hebben beslist dat de toenmalige Belgische regering wel moreel maar niet politiek verantwoordelijk was voor de moord op Lumumba, dan hebben ze zich goed gekwetend van hun taak als rechters die een hoge veiligheidsmarge moeten hanteren. De vraag is echter of de taken van historici en rechters verenigbaar zijn. Waarom zouden historici, in tegenstelling tot gerechtspychiaters, wel vonnissen vellen? Een vergelijking met juryselectie gaat niet op, omdat de vier auteurs niet lukraak werden gekozen, maar precies omwille van hun academische expertise, zij het niet over Belgisch Congo. Weigeren als academicus binnen een onderzoekscommissie een oordeel te vellen, betekent niet dat men erkent dat de taken van burger en wetenschappelijk expert onverenigbaar zijn. Alle burgers hebben de plicht, in de mate van het mogelijke, hun professionele expertise in dienst te stellen van de samenleving

⁷³ Ginzburg, *De rechter en de historicus*.

⁷⁴ Kennes, 'De erfenis van Lumumba', 61.

⁷⁵ Vgl. Maoz, 'Historical Adjudication'.

en academici kunnen zich daaraan niet onttrekken. Alleen dienen academici de samenleving mogelijk beter als academici dan als rechters.

Van Doorslaer vergelijkt de verkrampte manier waarop België omgaat met zijn koloniale verleden, het feit dat belangrijke officiële documenten niet worden vrijgegeven en de polariserende en thesebevestigende studies die verschijnen over koloniale onderwerpen, zoals de moord op Lumumba, met de evolutie in de historiografie over de Tweede Wereldoorlog tijdens de afgelopen vijftien à twintig jaar:

Het lijkt erop dat de wetenschappelijke geschiedschrijving niet alleen moet wachten op het openstellen van bronnen, maar tevens op het deels verdwijnen van de generatie die met haar sociale geheugen een allesoverheersende stempel heeft gedrukt op dergelijk sterk emotioneel geladen sleutelgebeurtenissen. Toch vormde toen de confrontatie van dat sociaal geheugen met een kritische vraagstelling ... de motor tot het opentrekken van het debat (over collaboratie en verzet) en tot een grote progressie in de historische kennis. Dat kon omdat er tijd was overheen gegaan, omdat er nog voldoende getuigen in leven waren én omdat eindelijk de juiste vragen werden gesteld. Daar zijn wij nu, met de koloniale, ook aanbeland.⁷⁶

Laten we hopen dat hij gelijk heeft. Wat de moord op Lumumba betreft, hebben we nu een analyse van de verdediging (Brassinne), van de aanklager (De Witte) en van de vier besproken auteurs die, zoals onderzoeksrechters, *à charge* en *à décharge* onderzocht hebben, en als rechters een vonnis hebben geveld. Het wachten is op gedegen historische studies over de moord op Lumumba die de vragen over 'wie?' en 'hoe' opentrekken naar 'waarom',⁷⁷ met aandacht voor de ruimere historische context en in nauwe samenwerking met Congolese collega's.

Bambi Ceuppens (1963) is doctor in de sociale antropologie (University of St Andrews, Schotland) en als wetenschappelijk medewerkster verbonden aan het Instituut voor Antropologisch Onderzoek over Afrika aan de Katholieke Universiteit Leuven.

Summary

Bambi Ceuppens, *Lumumba. The conspiracies? The murder. Research report or historical study?*

Written by four historians, 'Lumumba. The conspiracies? The murder' is based upon the official report of the Belgian parliamentary commission of inquiry in which they participated. The commission of inquiry was set up to investigate whether the then Belgian government bore any responsibility for the murder of Patrice Lumumba, the first democratically elected Prime Minister of the Congo after the country gained independence from Belgium. The official

⁷⁶ R. Van Doorslaer, 'De ondergang van de koloniale. Over Peter Verlindens *Weg uit Congo*. De sociale herinnering van de koloniale en de wetenschappelijke geschiedschrijving', *Bijdragen tot de eigentijdse geschiedenis*, XI (2003) 175.

⁷⁷ Vgl. M. Ruys, *Waarom Lumumba moest sterven* (Kapellen, 2000).

report concluded that the Belgian government of that time bore a moral responsibility for the assassination. The fact that the federal Belgian parliament deemed it necessary to set up a commission of inquiry to establish the official truth suggests that the country has still not come to terms with its colonial past. The book adds little to the report, largely because the authors behaved more like judges intent on passing a verdict of guilty or innocent than independent historians who are obliged to analyse and interpret the facts without necessarily appropriating blame.

Het Lumumba-onderzoek

E. GERARD

Met zekerheid kan bevestigd worden dat Belgische regeringsinstanties Lumumba van de macht hebben helpen verdrijven, zich vervolgens verzet hebben tegen elke verzoening met Lumumba en zijn terugkeer aan de macht hebben proberen te verhinderen. Zij hebben aangedrongen op zijn arrestatie, zonder aan te dringen op een proces. Zij hebben de overbrenging van Lumumba naar Katanga gesteund, zonder de mogelijkheid van zijn terdoodbrenging in Katanga door gepaste maatregelen uit te sluiten.¹

Dat is het besluit waartoe mijn collega's en ikzelf, aangesteld als experts van de zogenaamde Lumumba-commissie, na een achttien maanden durend onderzoek zijn gekomen. Op grond daarvan oordeelde de onderzoekscommissie, bestaande uit vijftien leden van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, dat de Belgische regering een morele verantwoordelijkheid droeg voor de dood van Lumumba.

Officiële geschiedschrijving

Dat resultaat, zoals het gevoerde onderzoek, was controversieel, maar dat was geen verrassing in een omstreden zaak, met een omstreden figuur, en met vooraf ingenomen standpunten.² De felste kritiek kwam van Ludo De Witte, wiens boek *De moord op Lumumba* (Leuven, september 1999) de aanleiding was voor het oprichten van de parlementaire onderzoekscommissie. Volgens deze auteur was de dood van Lumumba een 'crime d'état' beraamd door de hoogste Belgische gezagsdragers. Nadien verweet hij de commissie een gebrek aan durf, alsof het historisch onderzoek een boksmatch is waar men maar gewaardeerd wordt wanneer men een uppercut durft uit te delen.

¹ Dat besluit wordt, wat de transfer van Lumumba betreft, niet nauwkeurig weergegeven in de bespreking van Klep.

² De basisgegevens van het dossier worden voldoende geschetst in de commentaren van Klep en Verbeeck. Verbeeck spreekt ten onrechte over een 'definitieve' breuk na de toespraak van 30 juni. De breuk kwam er, niet door de toespraak maar door de reacties op de muiterij. Klep vergeet dan weer de militaire interventie van België, die samen met de secessie van Katanga, premier Lumumba ertoe bracht de hulp van de VN in te roepen. Verder is het ook van belang te onderstrepen dat Lumumba zijn politieke activiteit voortzette na zijn afzetting door president Kasa-Vubu op 5 september en zelfs na zijn zogenaamde 'neutralisering' door kolonel Mobutu op 14 september 1960, weliswaar in steeds moeilijker omstandigheden (vanaf 10 oktober verschanst in zijn residentie, bewaakt door VN-troepen en belaagd door ANC-soldaten van Mobutu).